

4. téma

A hangképzés

Artikulációs (fiziológiai) fonetika

Az **artikulációs fonetika** alapegysége: **kinéma**
(az egy beszédhang létrehozásához szükséges
beszélőszervi mozgások összessége, egy
beszédhangnyi mozgáskomplexum)

A hangképzés

1. A légáramlás forrása
(a tüdő kapcsán tárgyaljuk a 4.2. témánál)
2. Zöngesség (laringális jegy) (4.3. téma)
3. Nazalitás (a garat kapcsán tárgyaljuk a 4.2. témánál)
4. Lateralitás
(a „4.1. A szűkület típusa” téma kapcsán tárgyaljuk)
5. A képzés helye (4.2. téma)
6. A hangképzés módjai (4.1. téma)
7. Másodlagos képzésmódok (4.5. téma)
8. A hangképzés időtartama (4.4. téma)

4.1. téma

A hangképzés módjai (a szűkület típusai)

Gerjesztési formák a toldalékcsőben

A száj-garat-orrüreg (toldalékcső): rezonátorrendszer
— a rezonátorrendszeret különféle hangrezgések gerjeszthetik:

A legalapvetőbb gerjesztési formák:

zöngé

turbulens áramlás, súrlódási zöreje (rés)

lökésszerű gerjesztés, zárfelpattanási zöreje (zár)

ebben a témakörben a gerjesztés létrehozásának
módját nézzük meg

egy hang többféle gerjesztéssel is létrejöhet:

H a n g g e r j e s z t é s

	gerjesztés típusa	akusztikai produktum	Beszédhangtípus
tisztá gerjesztés	hangszalag rezeg	zöngé	Magánhangzók i, í, ü, ú, u, ú, e, é, ö, ő, o, ó, a, á
			likvidák l, r, j nazálisok m, n, ny
	résen kiáramló levegő turbulens áramlása	súrlódási zörej	Zöngétlen réshangok f, sz, s, h
	zár-felpattanás	beszédenergia mentes rész + zár-felpattanási zörej	Zöngétlen zárhangok p, t, k
vegyes gerjesztés	hangszalag rezeg + Résen kiáramló levegő turbulens áramlása	Zöngé + súrlódási zörej	zöngés réshangok v, z, zs
	hangszalag rezeg + zár-felpattanás	Zöngé + Zár-felpattanási zörej	zöngés zárhangok b, d, g
	hangszalag rezeg + Zár-felpattanás + résen kiáramló levegő turbulens áramlása	Zöngé + zár-felpattanási zörej + súrlódási zörej	zöngés affrikáták (zár-réshangok) dz, dzs, gy
	hangszalag nem rezeg + zár-felpattanás + résen kiáramló levegő turbulens áramlása	beszédenergia mentes rész + zár-felpattanási zörej. + súrlódási zörej	Zöngétlen affrikáták (zárréshangok) c, cs, ty

Képzésmódok a szűkület fokozatai szerint

I. Akadály (van hanggerjesztés = keletkezik hang)

1. Zár **1. fokozat: teljes szűkület (lökéshullám)**

2. Rész

a) szűkrész **2. fokozat: kis rész (turbulens zörej jön létre)**

b) tágrész (közelítőhangok) **3. fokozat: tág rész (nincs turbulens zörej)**

II. Nyílás **4. fokozat: nincs szűkület**

(nincs hanggerjesztés = nem keletkezik hang)

A beszélőszervek közötti levegőáramlás lehet:

1. Lökéshullám:

lökésszerű gerjesztés, zárfelpattanási zörej: szabálytalan alakú, a nagy sebességű áramlás leszakadó légörvényeket eredményez.

2. Zöngé:

kváziperiodikus hangrezgés, formánszerkezete van.

A beszélőszervek közötti levegőáramlás lehet:

3. Turbulens áramlás:

súrlódási zörej: az áramlás nem követi a csatorna által meghatározott útvonalat, olyan áramlási tartomány, amikor az áramló közeg fizikai jellemzői (például a nyomás, a sebesség) gyorsan, kaotikusan változnak.

A turbulencia akkor fordul elő, amikor a légáramlás sebessége eléri a kritikus sebességet és amikor az akadály szűk.

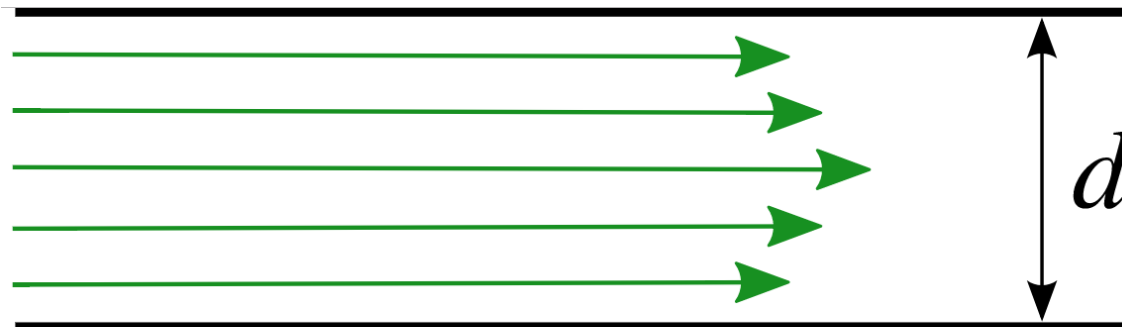
Lamináris áramlás:

rendezett áramlás, részecskék nem mutatnak hirtelen irány- vagy sebességváltozást, az áramlás a csatorna oldalával párhuzamos.

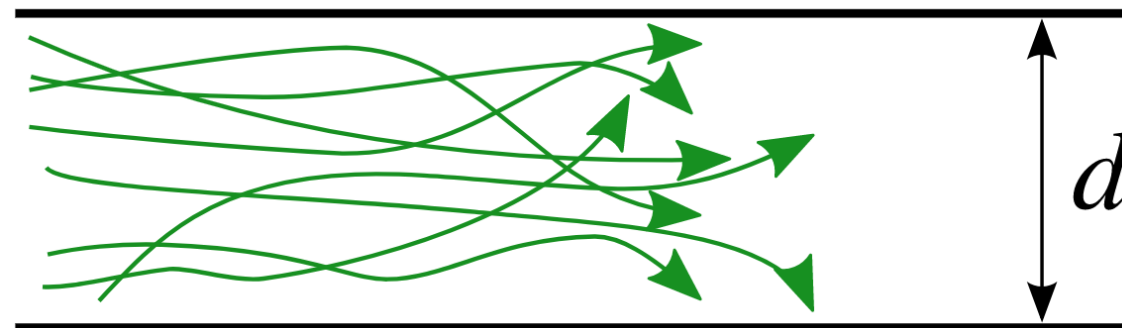

A beszélőszervek közötti levegőáramlás lehet:

Lamináris áramlás:

Turbulens áramlás:

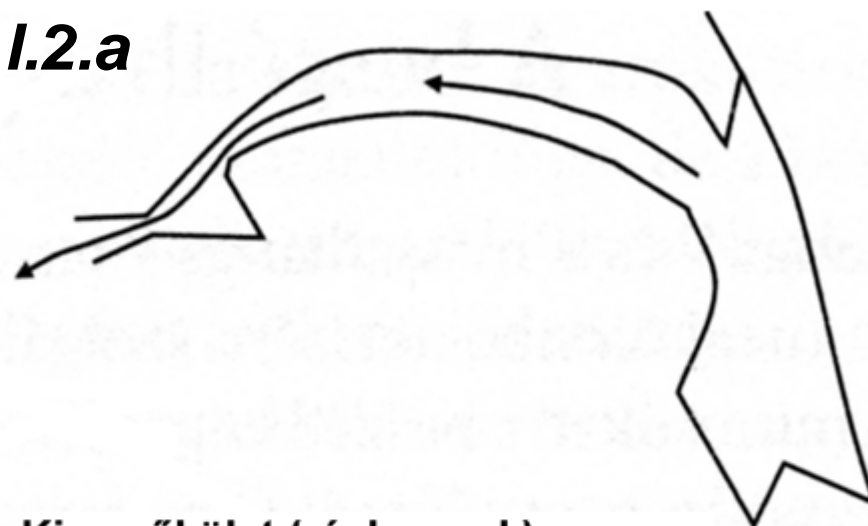
Az approximánsok lamináris levegőáramlással keletkeznek,
a frikatívák turbulens levegőáramlást mutatnak.

I.1

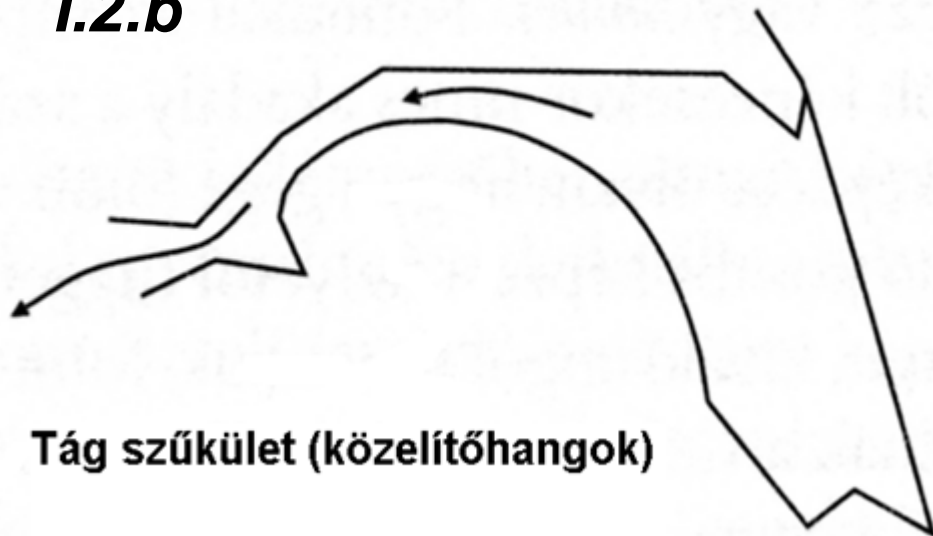
Teljes szűkület (zárhangok)

I.2.a

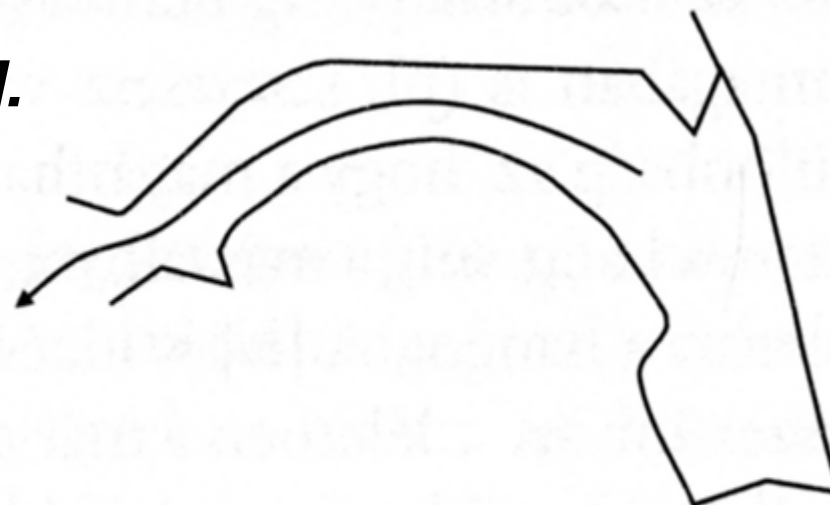
Kis szűkület (réshangok)

I.2.b

Tág szűkület (közelítőhangok)

II.

Nincs szűkület

A szűkület típusai

A) Nyílás

B) Akadály

1. Zár

A zárképzés szakaszai:

- a) A zár felállítása: **implózió** (Teljes zár létrehozása a hangcsatorna – többnyire a szájüreg – valamely pontján)
- b) A zár fenntartása: **okklúzió** (A zár mögött feltorlódó levegő nyomása megnő. A magyar nyelvben ez a szakasz a zöngétlen zárhangok esetében nem jár hangadással, a zöngéseknél igen.)
- c) A zár felpattanása: **explózió** (A feltorlódó, egyre nagyobb nyomású levegő hatására jön létre. A zöngétlen explozíváknál a keletkező, rövid időtartamú hang teljes egészében zörej, a zöngéseknél zöngé és zörej keveréke.)

A szűkület típusai

A) Nyílás

B) Akadály

1. Zár

- felpattanó (**explozíva**)
- nem felpattanó (**okkluzíva**)
- pergő: többször perdülő (**tremuláns**)
- egyszer perdülő (**érintő/legyintő // tap/flap**)

tap: érintőhang (ballisztikus)

flap: legyintőhang (lökésszerű)

- középen (centrális: **tap/flap**),
- oldalt (laterális: **laterális tap/flap**)

Tremuláns – tap/flap

Tremuláns

alveoláris tremuláns

[r]

Tap/flap

centrális **tap/flap**

alveoláris tap/flap

[ɾ]

laterális: **laterális tap/flap**

alveoláris laterális tap/flap

[ɽ]

A szűkület típusai

A) Nyílás

B) Akadály

1. Zár

- felpattanó (**explozíva**)
- nem felpattanó (**okkluzíva**)
- pergő: többször perdülő (**tremuláns**)
- egyszer perdülő (**érintő/legyintő // tap/flap**)
  - középen (centrális: **tap/flap**),
  - oldalt (laterális: **laterális tap/flap**)

2. Rés

- a)** – szűkrés (**frikatíva**) | – tágrés (**approximáns**)
- b)** – középrés (centrális rés) | – oldalrés (**laterális rés**)

Rés képzéssel keletkezett hangok

	Centrális	Laterális
Frikatíva	Frikatíva [s, z, f, v, ʧ, j]	Laterális frikatíva [ɬ, ɮ]
Approximáns	Approximáns [ʋ, j]	Laterális approximáns [ɭ]

 [s] alveoláris zöngétlen frikatíva

 [z] alveoláris zöngés frikatíva

 [f] labiodentális zöngétlen frikatíva

 [v] labiodentális zöngés frikatíva

 [ʧ] palatális zöngétlen frikatíva

 [j] palatális zöngés frikatíva

 [ɬ] alveoláris zöngétlen laterális frikatíva

 [ɮ] alveoláris zöngés laterális frikatíva

 [ʋ] labiodentális zöngés approximáns

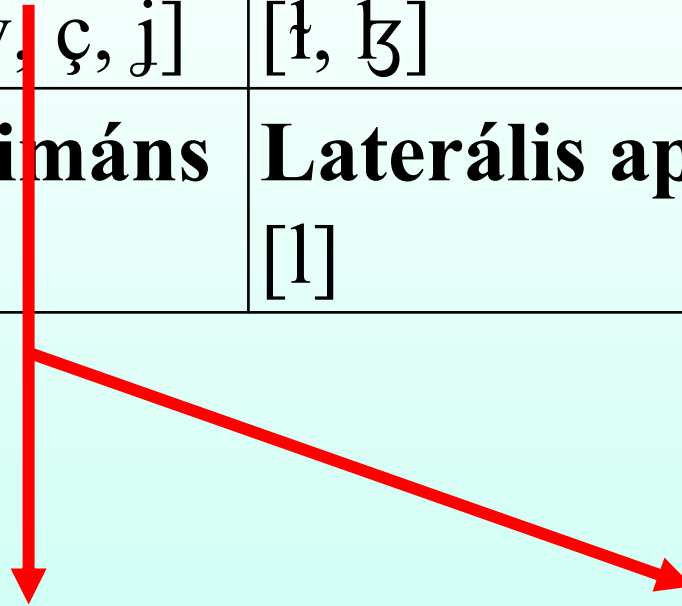
 [j] palatális zöngés approximáns

 [ɭ] alveoláris zöngés laterális approx.

(vö. [ɺ] alveoláris laterális tap/flap)

Réshangok

	Centrális	Laterális
Frikatíva	Frikatíva [s, z, f, v, ç, j]	Laterális frikatíva [ɬ, ɮ]
Approximáns	Approximáns [ʋ, j]	Laterális approximáns [ɹ]

	Nemszibiláns	Szibiláns
Centrális frikatíva	Centrális nemszibiláns frikatíva [f, v, ç, j]	Szibiláns [s, z, ʃ, ʒ]

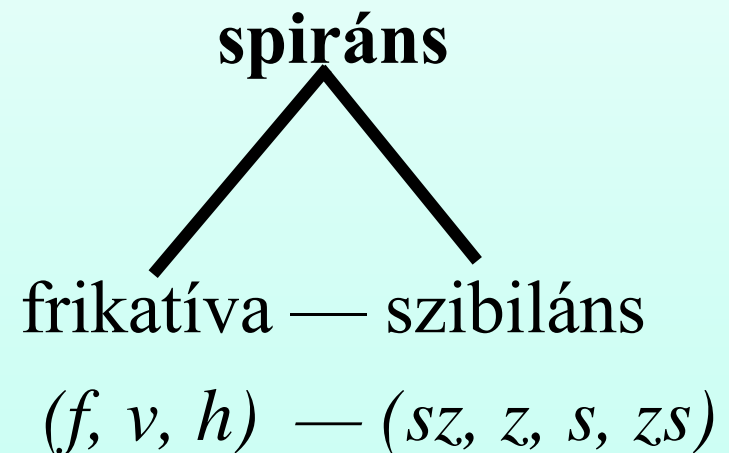
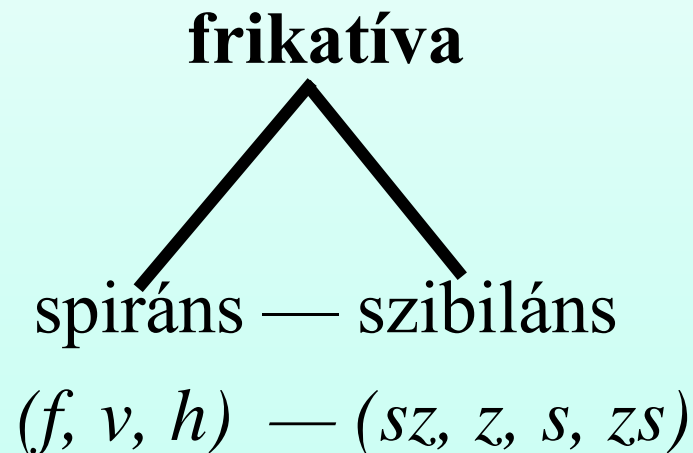

Képzésmódok

frikatíva $\approx$ spiráns

A fonetikában többnyire a *frikatíva* terminus használatos (melynek egyre ritkábban szinonimája a *spiráns*), a magyar nyelvészetben, nyelvtörténetben és a finnugrisztikában inkább a *spiráns* fordul elő)

Néha a két terminust egymás alá-fölé rendelve használják:

Képzésmódok

A) Nyílás

B) Akadály

1. Zár

- felpattanó (**explozíva**)
- nem felpattanó (**okkluzíva**)
- pergő, többször perdülő (**tremuláns**)
- egyszer perdülő (**érintő/legyintő ~ tap/flap**)
- egyszer perdülő oldalsó (**laterális tap/flap**)

2. Rész

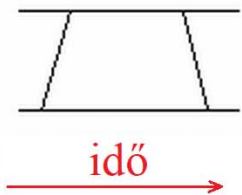
- **frikatíva**
- **laterális frikatíva**
- **approximáns**
- **laterális (approximáns)**

3. Zár-rész (**affrikáta**)

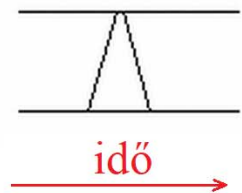
A szűkület típusai

AKADÁLY

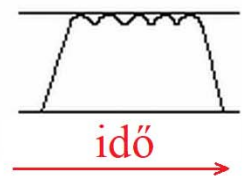
Zár

zár (stop)

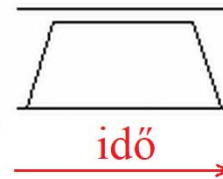

érintő (tap)
legyintő (flap)

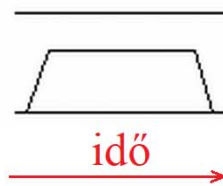

pergő / tremuláns (trill)

Rés

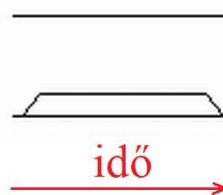

[szűk]rés / frikatíva (fricative)

[tágrés] / közelítő / approximáns
(approximant)

NYÍLÁS

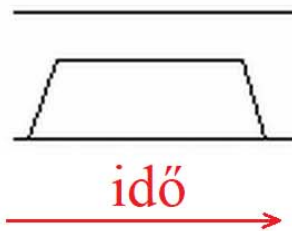

nyílás (resonant)

A szűkület típusai

AKADÁLY

Rés

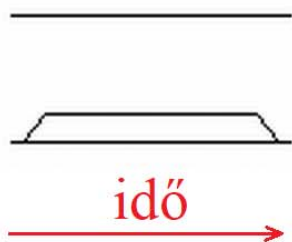

approximáns

$[\beta \text{ v } l]$

félhangzók
(szemivokálisok) $[j \text{ w}]$

NYÍLÁS

nyílás

magánhangzók

Képzésmódok

1. Zár

- pergő, többször perdülő (**tremuláns**)
- egyszer perdülő (**érintő/legyintő ~ tap/flap**)
- oldalsó egyszer perdülő (**laterális tap/flap**)

2. Rész

- **laterális (approximáns)**

rotikus (ang. *rhotic*) **mássalhangzók** (*r*-féle mássalhangzók):
tremuláns + **tap/flap**

likvidák:

rotikusok + **laterálisok** (laterális approximánsok)

A képzés főbb helyei

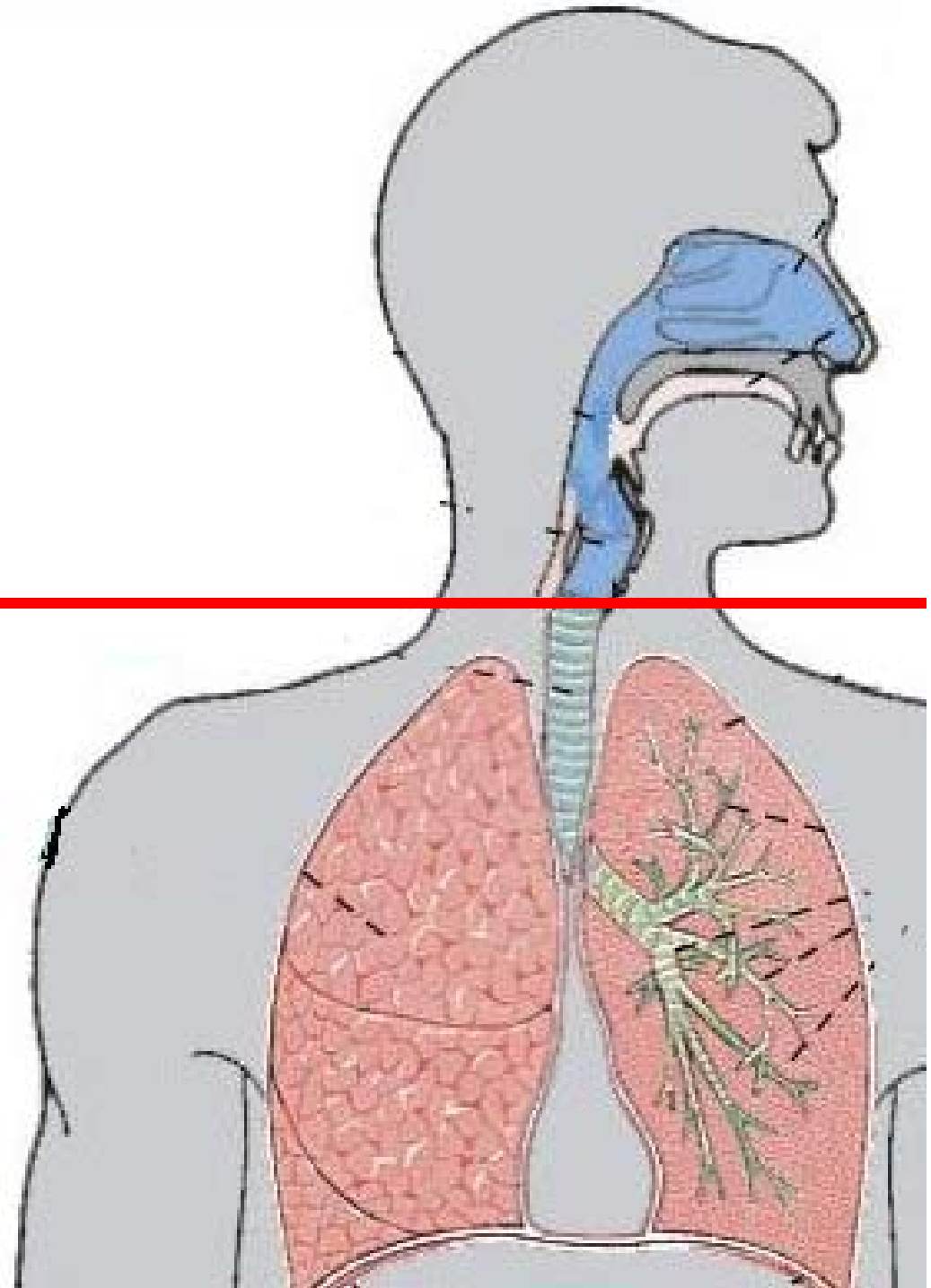
- *Glottális* (a gégefőben a hangszalagoknál)
- *Szupraglottális* (a hangszalagok fölött, a toldalékcsőben = artikulációs csatornában)

1. Szupraglottális
terület

2. (Transz)glottális
terület

---

3. Szubglottális
terület

Az artikulációs csatornában (a szupraglottális üregrendszerben)

van akadály (+msh):

Akadályhangok

explozíva

obstruens tremuláns

obstruens tap/flap

obstruens laterális tap/flap

frikatíva

laterális frikatíva

affrikáta

nincs akadály (+mgh):

Nyíláshangok

nyíláshang (magánhangzó)

okkluzíva

tremuláns

tap/flap

laterális tap/flap

approximáns

laterális approximáns

A képzésmódok akusztikai hatása

Az artikulációs csatornában (a szupraglottális üregrendszerben)

zörej keletkezik:

Obstruensek*

explozív

obstruens tremuláns

obstruens tap/flap

obstruens laterális tap/flap

frikatíva

laterális frikatíva

affrikáta

nem keletkezik zörej:

Szonoránsok

magánhangzó

okkluzíva

tremuláns

tap/flap

laterális tap/flap

approximáns

laterális approximáns

A gerjesztő jel:

lökéshullám

turbulens zörejes áramlás

zöng

* A zöngés obstruensek gerjesztő jele: **zöng** + **zörej** (**lökéshullám** vagy **turbulens áramlás**),
a zöngétlen affrikáták gerjesztő jele: **lökéshullám** és **turbulens zörej**,
a zöngés affrikáták gerjesztő jele: **zöng** + **lökéshullám** és **turbulens zörej**)

Film a Youtube-on a képzés módjairól (→ köv. dia, 5:07)

MANNER OF
ARTICULATION

